

Waarden-evolutie van jongeren in een postmoderne cultuur

Jan Kerkhofs

Het Europa van morgen zal worden gevormd door de jongeren van vandaag. Wie wil nagaan wat jongeren denken over werk, vrije tijd, gezin, seksualiteit, politiek, godsdienst en ethiek, zal dus perspectief krijgen op de toekomstige Europese samenleving. De recente resultaten van het internationale waardenonderzoek door de 'European Value Systems Study Group' bieden hiervoor een interessant uitgangspunt. De EVSSG is niet aan zijn proefstuk toe. In 1981 liet het een eerste waardenonderzoek uitvoeren in negen Europese landen. Deze enquête werd voorbereid door een internationale stuurgroep onder leiding van J. Kerkhofs (Em. Prof. K.U. Leuven), en een stichting onder leiding van R. de Moor (Prof. K.U. Brabant). De resultaten werden, voor wat België betreft, ondermeer gepubliceerd in 'De stille ommekeer. Oude en nieuwe waarden in het België van de jaren tachtig' (1984)¹. In tal van kranten en tijdschriften werden toen vooral de evolutie van de ethische en religieuze waarden, uitvoerig becommentarieerd. Zo pas verscheen de analyse van de Belgische resultaten van het tweede grote waardenonderzoek (1990-1991): 'De versnelde ommekeer' waarvan men een samenvatting vindt in de hieropvolgende bijdrage². Uit de vragenlijst van 1981 werden de vragen die weinig opgeleverd hadden weggelaten en via een piloot-onderzoek vervangen door nieuwe. Om een te lang interview te voorkomen werd de lijst ingekort. Toch bleef omwille van de vergelijkbaarheid 75% van de oorspronkelijke vragenlijst bewaard. Per land werden ruim 1000 tot 4000 personen geïnterviewd. Er werden in het onderzoek alleen staatsburgers betrokken. De migranten werden als nog niet aan het woord gelaten. In de voorliggende bijdrage bespreekt J.

Kerkhofs de onderzoeksresultaten voor wat betreft de waardenevolucie van jongeren.

Het recente Europese waardenonderzoek (1990-1991) laat toe de waarden-opvattingen in Vlaanderen, België en Europa³ onderling te vergelijken en tevens een vergelijking te maken met 1981.

Twee voorbemerkingen zijn hier op hun plaats. Vooreerst kan men voor een aantal items geen diepgaande verschillen tussen de generaties vaststellen. Waarden zoals 'gezin' (en daarin zijn trouw en verdraagzaamheid besloten), 'arbeid', 'verantwoordelijkheidszin', maar ook 'goede manieren' blijven hoog scoren. 'Democratie', waaronder vrijheid en gelijkheid, blijft dezelfde waarde behouden. Heel belangrijk zijn 'zorg voor het milieu' en 'de mensenrechten'. Er blijft een vaste bodem. Vervolgens blijkt dat de grote cesuur tussen het traditionele wereldbeeld en het postmodernisme zich niet bevindt bij de jongste leeftijdscategorie, maar wel, althans in het algemeen, tussen de groep van wie vóór en van wie na de tweede wereldoorlog zijn geboren, dus bij de 50-jarigen. Men mag ook niet vergeten dat jongeren voortdurend de waardenschalen van de ouderen ondergaan zoals de ouderen ook door deze van de jongeren worden beïnvloed. Dit proces wordt treffend geïllustreerd door de vergelijking van de leeftijdscohorten van 1990 met deze van 1981. Zoals de ouderen plaatsen de jongeren hun gezondheid vooraan (met de aandacht voor de hele lichaamscultuur en de sport). Dan komen gezin en vrienden, arbeid en vrije tijd. De grote meerderheid vindt deze items zeer belangrijk of belangrijk. Op duidelijke afstand volgen religie en politiek. Deze laatsten scoren

opvallend lager bij de jongsten (18-24 jaar), zoals tabel 1 laat zien.

leven'. Zij zijn van alle leeftijdscategorieën het meest tolerant, maar toch niet evenzeer voor alles. Zo werd bij voorbeeld in het waardenonderzoek een lijst voorgehouden met soorten personen die men liever niet als burens wenst. Tabel 3 is wel heel duidelijk; daarbij moet men noteren dat België onder alle landen in West-Europa het meest terughoudend is wat buitenlanders betreft.

Jongeren vertrouwen de grote 'instellingen', globaal genomen, weinig minder dan de doorsnee bevolking. De afzonderlijke instellingen scoren wel verschillend. Er zijn ook verschillen tussen de landen afzonderlijk. In de volgende tabel nemen wij 'groot vertrouwen' en 'nogal vertrouwen' samen.

Deze grotere tolerantie uit zich ook op het gebied van de ethiek. Meer dan de ouderen hellen de jongeren over naar een situatie-ethiek. Zij zijn echter lang niet even tolerant voor alle gedragingen. De meesten zijn eerder streng dan niet streng wanneer hen gevraagd wordt 24 gedragingen (van 'joyriding' en 'rijden onder invloed' tot 'chtscheiding' en 'doden uit zelfverdediging') naar de graad van toelaatbaarheid te situeren op een 10-punt schaal (1= nooit, 10= volledig toegelaten). Zoals de ouderen zijn de jongsten het strengst voor de 'publieke moraal' (bij voorbeeld afval op de openbare weg gooien, zonder betaalbewijs het openbaar vervoer gebruiken, druggebruik). Zij zijn duidelijk minder streng voor alles wat met persoonlijke ethiek te maken heeft (seksualiteit, bio-ethiek). Tussen 1981 en 1990 is de tolerantiegraad voor beide vormen van ethiek flink gestegen (zoals ook bij de ouderen, ofschoon hier minder). Enkele voorbeelden in tabel 4 illustreren de vermelde tendens. Zo wij België

Jongeren huldigen het beginsel 'leven en laten

opdelen in Vlaanderen, Wallonië en Brussel zien wij enkel voor Brussel significante verschillen (en niet eens voor alle items). Ook zijn er nauwelijks verschillen tussen jonge mannen en jonge vrouwen.

len ongetwijfeld de persoonlijke, werkelijke of gewenste waardenschaal. Onderstaande tabel 6 vat deze samen voor 1990. In 1981 was tevens 'eerlijkheid' als mogelijke eigenschap voorgehouden (men diende, zoals in 1990 vijf eigenschappen te kiezen, uit een lijst die in 1981 17 en in 1990 11 eigenschappen bevatte). 'Eerlijkheid' kwam toen ver vooraan, ofschoon wat minder in België dan elders. In tabel 6 worden de gegevens voor Europa, leeftijdscategorie 18-24 jaar, vergeleken met alle leeftijden samen en met het verschil tussen beide. Tabel 7 vergelijkt

Het voorgaande mag echter niet de indruk geven dat jongeren zich gewoon narcistisch insluiten in individualisme en geen aandacht meer hebben voor de 'grote waarden' of het algemeen welzijn. Zij blijven bezorgd voor de grote oriëntaties van de wereld. Dit blijkt onder meer uit de antwoorden op de vraag naar de bereidheid publieke steun voor bepaalde bewegingen goed te keuren. In tabel 5 worden 'keurt sterk goed' en 'keurt goed' samen genomen.

De eigenschappen die men belangrijk vindt om aan de eigen kinderen mee te geven weerspiege-

de voorkeursopties voor België, Vlaanderen en Wallonië, doch hier voor de leeftijdscategorie 18-34 jaar.

Al zijn de meningen van jongeren inzake ethiek, vooral seksuele ethiek, vrij snel aan het verschuiven, toch lijkt de grootste ommekeer plaats te vinden in het domein van de religiositeit. Niet dat de jongeren uitgesproken atheïst worden of a-religieus. Zoals ook M. Elchardus vaststelde⁴ lijkt hun religiositeit te verhuizen, zeker uit de Kerk, maar ook uit het traditionele christendom, bij een minderheid naar diverse vormen van esoteriek. Zij geloven minder in God, minder in een persoonlijke God en in het algemeen minder in de christelijke geloofsinhoud zoals deze traditioneel wordt voorgesteld. Ook zonder veel commentaar blijkt dit duidelijk uit tabel 8.

Vergeleken met Europa zijn zowel de ouderen als de jongeren in België meer terughoudend tegenover elk optreden van de Kerk in de voornoemde domeinen.

Besluit

Als enkele van de voornaamste besluiten van het onderzoek kan men stellen dat de tendens naar individualisering en naar secularisering toeneemt. Men heeft de indruk dat ieder op elk vlak (arbeid en beroep, cultuur, politiek en partijkeuze, religie, ethiek) als bij een koud buffet, overigens overvloedig voorzien, een eigen schotel samenstelt, grotendeels op basis van een momentele voorkeur. Coherente ideologieën, lange termijnprojecten, oude tradities bepalen steeds minder de keuze. Men is inderdaad opgegroeid in een tijd van zeer grote versnelling in sociaal-economische, culturele en religieuze veranderingen. Haast automatisch brengt dit een sterk relativeren van alle oriëntatiepunten mee. Uit zelfverdediging beklemtonen velen daarom het 'ik-hier-

Ook van de Kerk verwachten de jongeren haast uitsluitend antwoorden op vragen die men als 'ver van mijn bed' kan catalogeren. Men zoekt nog geestelijke steun, maar dat Kerk en wereld tot dialoog geroepen zijn, zien velen niet in.

nu',in plaats van het zo onoverzichtelijke 'jij-ginder-morgen'. En deze houding

delen zij met de meerderheid van de volwassenen en met het mensbeeld van de media.

Noten

1. J. KERKHOFS, R. REZSOHAZY (red.), *De stille ommekeer. Oude en nieuwe waarden in het België van de jaren tachtig*, Tielt/Weesp, Lannoo, 1984, 224 p. Zie ook J. KERKHOFS, *Jongeren en waarden in West-Europa*, (Pro Mundi Vita. Dossiers Europa – Noord-Amerika, 27), Brussel, Pro Mundi Vita, 1985, 28 p.
2. J. KERKHOFS, K. DOBBELAERE, e.a. (red.), *De versnelde ommekeer. De waarden van Vlamingen, Walen en Brusselaars in de jaren negentig*, Tielt, Lannoo, 1992.
3. Onder Europa verstaan we hier Nederland, België, Frankrijk, (West-)Duitsland, Spanje, Portugal, Italië, Groot-Brittannië, Ierland en Noord-Ierland.
4. M. ELCHARDUS, P. HEYVAERT, *Soepel, flexibel, ongebonden. Een vergelijking van twee laat-moderne generaties*, Brussel, 1990. Zie ook L. BRAL, *Jeugd in beweging. Een jeugdbewegingsonderzoek bij groepen, leiding en 15-jarigen*, Katholieke Jeugdraad, Brussel, 1991.

Tabel 1. BELANGRIJKHEID VAN WAARDEN (in %, voor Europa 1990)					
	leeftijdsgroep 18-24 jaar			alle leeftijden	
	zeer belangrijk	belangrijk	tot.	tot.	versch
gezin	71	24	95	96	+ 1
vrienden	54	40	94	90	- 4
arbeid	50	41	91	87	- 4
vrije tijd	44	45	89	82	- 7
religie	11	27	38	49	+11
politiek	5	21	26	34	+ 8

Tabel 2. VERTROUWEN IN DE INSTELLINGEN (in %, voor Europa 1990)			
	leeftijdsgroep 18-24 jaar		alle leeftijden
	Europa	België	Europa
Europese gemeenschap	63	72	58
Politie	57	48	63
Onderwijssysteem	54	70	59
Grote bedrijven	50	51	49
Rechtssysteem	47	51	49
Sociale zekerheid	47	63	53
Navo	43	51	43
Kerk	38	34	51
Parlement	38	40	42
Vakbonden	38	40	36
Leger	37	33	47
Pers	37	42	37
Administratie	35	40	40
(gemiddelde)	(45)	(49)	(48)

Tabel 3. GROEPEN/PERSONEN DIE MEN LIEVER NIET ALS BUREN WENST (in %, voor België 1990)		
	18-24	65 & meer
mensen van een ander ras	8	23
joden	14	28
immigranten, buitenlandse werknemers	23	31
moslims	8	15
hindoes	10	19
drugverslaafden	42	65
homoseksuelen	16	33
mensen met aids	12	34

Tabel 4. PERMISSIVITEITSINDEX (10-punt schaal scores, leeftijdscategorie 18-34 jaar, voor België 1981 en 1990)		
gedragingen	1981	1990
zelfdoding	2.52	3.41
homoseksualiteit	3.58	4.83
voorhuwelijksrelaties	4.02	5.19
euthanasie	4.08	5.74
echtscheiding	4.40	5.47
druggebruik	1.75	1.89
gevonden geld voor zichzelf houden	3.76	5.48
belasting ontduiken als de kans zich voordoeft	3.52	4.72
liegen in eigen belang	3.83	4.69

Tabel 5. PUBLIEKE STEUN VOOR BEWEGINGEN (in %, voor Europa 1990)			
	leeftijdscategorie 18-24 jaar		alle
	mannen	vrouwen	allen

mensenrechten	97	98	91
milieu	97	98	93
anti-apartheid	91	92	79
ontwapening	84	87	78
anti-kernenergie	73	84	72
vrouwenbeweging	68	77	63

Tabel 6. OPVOEDING
 Eigenschappen waartoe men de kinderen
 thuis wil aanmoedigen
 (in %, voor Europa 1990)

eigenschappen	alle	18-24	het verschil
verantwoordelijkheidsgevoel	73	74	+1
goede manieren	74	73	-1
verdraagzaamheid	75	73	-2
onafhankelijkheid	42	45	+3
gehoorzaamheid	38	36	-2
verbeelding	24	34	+10
vastberadenheid	34	34	—
onzelfzuchtigheid	31	29	-2
hard werken	31	25	-6
spaarzaamheid	33	21	-12
godsdienstig geloof	23	16	-7

Tabel 7. OPVOEDING
 Eigenschappen waartoe men de kinderen
 thuis wil aanmoedigen
 (in %, voor België 1990)

eigenschappen	België	Vlaand.	Wallonië
verantwoordelijkheidsgev.	74	75	71
goede manieren	66	72	61
verdraagzaamheid	70	75	60
onafhankelijkheid	45	50	33
gehoorzaamheid	40	43	42
verbeelding	25	27	19
vastberadenheid	42	40	41
onzelfzuchtigheid	28	22	37
hard werken	29	15	51
spaarzaamheid	28	29	30
godsdienstig geloof	7	9	9

Tabel 8. GELOOFSOPVATTINGEN VAN JONGEREN
 (in %, voor Europa en België 1990)

	Europa			België		
	allen	18-24	vers.	allen	18-24	vers.
God	70	61	- 9	63	45	-18
ziel	61	56	- 5	52	45	- 7
zonde	57	47	-10	41	41	—
leven na de dood	43	39	- 4	36	34	- 2
hemel	41	35	- 6	30	22	- 8
verrijzenis	33	26	- 7	27	19	- 8
reïncarnatie	21	21	—	13	18	+ 5
duivel	25	20	- 5	17	9	- 8
hel	23	17	- 6	15	6	- 9
persoonlijke God	38	34	- 4	29	15	-14
soort kracht	33	31	- 2	20	19	- 1
weet niet	15	22	+ 7			
geen kracht of God	10	13	+ 3			

Tabel 9. HOUDING TEGENOVER DE KERK (in %, voor België)		
	allen	18-24 jaar
a) <i>Geeft de Kerk in België een zinnig antwoord op ...</i>		
individuele morele problemen	30	20
gezinsproblemen	27	19
geestelijke behoeften	42	30
sociale problemen	20	12
b) <i>Vindt U het juist dat de Kerk zich uitspreekt over ...</i>		
ontwapening	44	42
abortus	39	29
derde wereld	64	64
buitenechtelijke relaties	30	23
werkloosheid	24	17
euthanasie	41	37
homoseksualiteit	24	20
milieuvragen	33	28
rassendiscriminatie	53	57
het regeringsbeleid	15	11